

Александар УЗЕЛАЦ*
Историјски институт
Београд

МОНГОЛСКА ИНВАЗИЈА И СМРТ ИВАНА АСЕНА II: ЈЕДАН ЗАНЕМАРЕНИ ИЗВОР

Анстракт: У овом раду разматрани су наводи из поеме *De triumphis ecclesiae* Јована од Гарландије (Џон Гарланд), средњовековног интелектуалца и професора у Паризу, састављене око 1252. године, који се односе на провалу Монгола и смрт загонетног „предводника Тракије“. У раду је закључено да је личност о којој писац говори бугарски владар Иван Асен II (1218–1241). Уз записе цистерцитског монаха Алберика из Троа-Фонтена, хроничара Филипа Муска и византијског историчара Георгија Акрополита, поема Јована од Гарландије представља четврти савремени извор у коме је забележена смрт бугарског владара. Уз то, она је једини извор у коме се смрт Ивана Асена II доводи у везу са провалом Монгола.

Кључне речи: Јован од Гарландије, Монголска инвазија, Иван Асен II, Балдуин II, Тракија, Бугарска.

Abstract: This paper discusses a passage from the poem *De triumphis ecclesiae* by John of Garland, a medieval intellectual and professor in Paris, compiled in ca. 1252, and referring to the Mongol invasion and the death of the enigmatic “leader of Thrace”. In the text, it is concluded that the enigmatic person, mentioned by the author, is the Bulgarian ruler John Asen II (1218-1241). Along with the writings of Cistercitic monk Alberic of Trois-Fontaines, chronicler Philippe Mouskes and Byzantine historian George Akropolites, the poem of John of Garland is the fourth source in which the death of the Bulgarian ruler is recorded. Besides, it is the only text in which the death of John Asen II is associated with the Mongol invasion.

Keywords: John of Garland, Mongol invasion, John Asen II, Baldwin II, Thrace, Bulgaria

Монголска инвазија на Европу, која се одиграла током 1241–1242. године, оставила је дубоки траг разарања не само у Панонској низији, већ и у југоисточном делу старог континента. Предвођен Каданом, сином великом кана Огедеја, део монголске ратне машинерије опустошио је у

* aleksandar.uzelac@iib.ac.rs

последњој фази овог похода, током 1242. године, Далмацију, делове Босне, пројахао преко српске средњовековне државе и разорио неколико градова на јужном Јадрану, међу којима Котор, Свач и Дриваст. Нарочито тешке последице монголског продора осетила је Бугарска, поглавито области између реке Дунава и Старе планине, а на мети нападача из дубина Азије нашло се том приликом и Латинско царство у Константинопољу.¹

О монголској кампањи на европском југоистоку остало је далеко мање писаних трагова него што је то случај са централном или источном Европом. Већина аутора и њихових дела који доносе податке о монголским операцијама на Балкану (Тома Архиђакон, Руђеро из Варадина, Рашид ад-Дин, Филип Муск и др.) коментарисани су и анализирани у више наврата. Међутим, тек недавно, Џон Гибфрид је обратио пажњу на још један средњовековни текст, занемарен од стране историчара, који је од значаја за ову тему.² Реч је о поеми *De triumphis ecclesiae* („О тријумфу цркве“) састављеној у епиграмском метру у осам књига, аутора Јована од Гарландије (Joannes de Garlandia), одн. Џона Гарланда. Поменуто дело сачувано је у само једном рукопису који се данас налази у Британској библиотеци (MS Cotton Claudius A x, ff. 68r–113v). Његово прво критичко издање приредио је 1856. године Томас Рајт,³ а у новије време то је учинио и Мартин Хол.⁴

Јован од Гарландије је рођен крајем XII века. Школовао се на Оксфорду, а током живота радио је као предавач на универзитетима у Тулузу и Паризу, стекавши репутацију угледног интелектуалца. Био је научник, ретор и пес-

¹ Пламен Павлов и Георги Атанасов, „Преминаването на татарската армия през България (1241–1242 г.)“, *Военноисторически сборник* 1 (1994) 5–20; Istvan Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans 1185–1365*. Cambridge 2005, 69–71; Пламен Павлов и Георги Владимиров, *Златната орда и българите*, София 2009, 77–89; Александар Узелац, *Под сенком Пса. Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд 2015, 47–52; Panos Sophoulis, „The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242“, *Fragmenta Hellenoslavica* 2 (2015) 251–278; Дејан Радичевич, „Археологическије следе монголског нашествия на територији Србије“, *Stratum Plus* 5 (2020) 231–247.

² John Giebfried, „The Mongol invasions and the Aegean world (1241–61)“, *Mediterranean Historical Review* 28/2 (2013) 132.

³ *Johannis de Garlandia De triumphis ecclesiae libri octo. A Latin Poem of the Thirteenth Century*, edited by Thomas Wright, London 1856. (=Johannes de Garlandia, ed. Wright)

⁴ Martin Hall, *The historical, biographical and intellectual context of John of Garland's 'De triumphis Ecclesie': a new critical edition* (Ph.D. dissertation, Royal Holloway University of London, 2017)

<<https://tinyurl.com/2rvtk4p6>> (датум приступа 15. 03. 2021.) (=John of Garland, ed. Hall)

ник, који је с поносом истицао своје енглеско порекло, али и Француску као своју хранитељицу, односно домовину.⁵ По свему судећи, своје „презиме“ дуговао је париској четврти где је живео (clos de Garlande). Поред поеме „О тријумфу цркве“ оставио је иза себе и друге списе посвећене граматици, реторици и књижевности. Уобичајено се наводи да је преминуо око 1272. године, на основу једне маргиналне белешке Роцера Бејкона, иако је у новије време истакнуто да последњи поуздани хронолошки подаци који сведоче о њему потичу с краја шесте деценије XIII века.⁶

Поменутој поему Јован од Гарландије је највероватније написао 1252. године. Хронолошки последњи догађаји споменути у овом делу су крсташки рат француског краља Луја IX и његов пораз у бици код Мансуре 1250. године. У делу се мајка француског владара Бланша од Кастиље, која је преминула 27. новембра 1252, помиње као жива, па је извесно да је дело написано пре њене смрти.⁷ Поема обрађује најважније догађаје из енглеске и француске историје, попут крсташких ратова у Светој земљи и похода против албижана у јужној Француској, али се у неколико наврата у њеним стиховима спомињу монголска освајања и њихови додири са европским државама и владарима. О Монголској инвазији на Европу, аутор говори на крају шесте књиге у којој набраја земље пострадале том приликом, и у седмој, где се детаљније осврће на монголски поход на Угарску. За нас је од значаја први одломак, поред кога у рукопису стоји маргинална белешка „de terris quas Tartari destruxerunt et eorum malitia“. У њему се срећу следећи стихови:

„Осветник који стиже са истока, сече све на кога наиђе и својим мачем запад поковава. Господари Јерменије су нестали, тирани Сирије се предали, Понт стење јармом потчињен, Кавказ им се клања, своје оружје Истер (=Дунав) предаје, побеђена Тракија свога предводника оплакује.“⁸

⁵ „Anglia cui mater fuerat, cui Gallia nutrix, Matri nutricem prefero marte meam“, *Johannes de Garlandia*, ed. Wright, 59; John of Garland, ed. Hall, 232, vv. 405–406.

⁶ *John of Garland*, ed. Hall, 21–22.

⁷ Martin Hall, „An Academic Call to Arms in 1252: John of Garland’s Crusading Epic De triumphis Ecclesiae“, *Crusades* 12 (2013) 155–156.

⁸ „Ultor ab Aurora veniens sibi proxima queque / Dum metit occasum subjugat ense sibi. / Armenie proceres pereunt, Syrieque tyranni / Succumbunt; Pontus colla subacta gemit. / Caucasus inclinat sese, sua porrigit Hister / Arma Suum luget Thracia victa ducem“, *Johannes de Garlandia*, ed. Wright, 108; *John of Garland*, ed. Hall, 332–333, vv. 313–318.

Овај кратки алегорични осврт на монголске провале у Европи и на Блиском истоку не би био од нарочитог значаја, да није једног детаља који заслужује пажњу. Реч је о спомену преминулог „предводника Тракије“ кога је жалила његова „побеђена земља“. На коју личност је мислио Јован од Гарландије и да ли се нека нова сазнања могу извући из ових његових речи настојаћемо да утврдимо у наставку овог прилога.

*

Гибфрид, који је, као што је већ истакнуто, први обратио пажњу на овај одломак у контексту монголске кампање у југоисточној Европи, закључио је да је неименовани „предводник Тракије“ латински цар Балдуин II (1228–1261, преминуо 1273).⁹ Познато је да се овај владар 1242. године сукобио са Монголима који су упали у „Грчку“, како сведочи једна анонимна аустријска хроника с почетка XIV века. Балдуин II је тада водио две битке против номадских нападача, изашавши као победник из првог окршаја, али је био поражен у другом.¹⁰ Господар Латинског царства свакако није тада страдао у сукобу са Монголима, али су се, недуго након ових догађаја, у западној Европи прошириле гласине о његовој смрти. Њих је забележио хроничар Филип Муск, описујући на самом крају своје *Римоване хронике* разне новости које су стизале током 1242. и 1243. године у Француску: „Из Грчке стижу вести нове, врло опасне и нимало добре, да је умро Балдуин цар, чији беше брат Роберт цар, који умре пре њега“.¹¹ Према Гибфридовој интерпретацији, гласина о Балдуиновој смрти је простекла из пораза који је он претрпео од Монгола, а оба аутора – Филип Муск и Јован од Гарландије – забележили су је у својим поетским делима.

Иако је ова интерпретација на први поглед примамљива, постоји више разлога због којих се она може довести у сумњу, како у вези са позадином гласина о наводној смрти Балдуина II, тако и око идентификације личности на коју је алудирао Јован од Гарландије. Најпре, гласине о Балдуиновој смрти нису забележене само у хроници Филипа Муска, већ и у документима из папске канцеларије који на овај случај бацају нешто

⁹ J. Giebfried, „The Mongol invasions“, 132.

¹⁰ *Anonymi Chronicon Austriacum*, *Rerum Austriacarum scriptores II, eruit ac edidit Adrianus Rauch*, Vindobonae 1793, 245; I. Vásáry, *Cumans and Tatars*, 70.

¹¹ „*De viers Grisse revint noviele / Assés périllouse et non biele / Que mors estoit li emperère Bauduins / ki fu Robiert frère / L’emperéour mort devant lui.*“, Philippe Mouskes, *Chronique rimée*, II, publiée par Frédéric A. F. T. de Reiffenberg. Bruxelles 1838, 689, vv. 31181–31185. Цар Роберт, поменут у овим стиховима, је Балдуинов старији брат Роберт де Куртене (1221–1228).

другачије светло. Наиме, папа Иноћентије IV (1243–1254) је 23. априла 1244. потврдио ранију даровницу Балдуина II из 1240. године којом је пренео права на Солунску краљевину на Гиљелма од Вероне, једног од терцијарија Негропонта (Евија), а у овом документу владар Латинског царства помиње се као покојник (*clare memorie Balduinus, imperator Constantinopolitanus*).¹² Узимајући у обзир време издавања ове папине потврде чини се извесним да гласине о царевој смрти нису настале 1242. године у време његовог сукоба са Монголима како је помишљао Гибфрид, већ тек у другој половини 1243. године, на шта је већ указао Филип ван Трихт.¹³ С обзиром на то да је Балдуин II 5. августа 1243. године упутио из Цариграда једно писмо Бланши од Кастиље, када је очигледно био жив и здрав,¹⁴ гласине о смрти би, по свему судећи, требало датовати тек након овог датума.

Дакле, на основу хронолошких показатеља, може се извести закључак да гласине о Балдуиновој смрти нису имале везе са његовим сукобом против Монгола 1242. године, већ са одређеним догађајима који су се одиграли отприлике годину дана касније. Ван Трихт је претпоставио да су оне биле одјек сукоба Латинског и Никејског царства који су можда избили у то време, али се не може искључити ни могућност да је њихов повод била некаква болест тадашњег владара у Цариграду. Оно што је извесно, ни Филип Муск ни папска потврда не указују на насилну цареву смрт, а отприлике у исто време када је Иноћентије IV потврдио његову даровницу, Балдуин II се и сам појавио на Апенинском полуострву, распршивши слухове о томе да је преминуо, па о њима након тога више нема никаквих трагова у писаним изворима.

Да „предводника Тракије“ поменутог у поеми Јована од Гарландије не треба поистоветити са Балдуином II указује још неколико околности. Писац је, како је већ истакнуто, своје дело завршио 1252. године, пуних осам година након што су се гласине о смрти владара Латинског царства показале лажним. Такође, Јован од Гарландије само на цитираном месту у својој поеми помиње Тракију, док када говори о доменама Латинског царства користи појам „Грчка“.¹⁵ Дакле, не само хронолошки, већ и гео-

¹² Raymond-Joseph Loenertz, „*Les seigneurs tiers de Négrepont*“, *Byzantion* 35 (1965) 268, no. 1, 235–276.

¹³ Filip van Tricht, *The Horoscope of Baldwin II. Political and Sociocultural Dynamics in Latin-Byzantine Constantinople*, Leiden–Boston 2019, 69–70.

¹⁴ *Layettes du Trésor des chartes*, II, par Alexandre Teulet, Paris 1866, 518–519, no. 3123.

¹⁵ *Johannes de Garlandia*, ed. Wright, 25, 116; *John of Garland*, ed. Hall, 161, 349.

графски разлози упућују на то да личност на коју је писац алудирао није могао да буде Балдуин II, већ да треба размотрити друге могућности.

*

Средином XIII века, у време када је настала поема Јована од Гарландије, *Етимологије* позноантичког писца Исидора Севилског (о. 560–636) још увек су важиле као ауторитативно дело и извор географских сазнања о далеким крајевима Европе и других континената. Исидор Севилски је под „Тракијом“ подразумевао простор некадашње истоимене римске дијецезе која је постојала до времена цара Јустинијана I и описао је ову област на следећи начин:

„Тракија је кажу добила своје име по Тирасу, сину Јафетовом, након што је он овде стигао. Други кажу да је тако прозвана због дивљаштва својих житеља. На истоку она лежи насупрот Пропонтиди и граду Константинопољу, на северу се граничи са реком Истер, на југу са Егејским морем, а на западу додирује Македонију. Некада су ову област насељавали народ Беса, Масагети, Сармати, Скити и многи други народи. Ово је наине веома велика област и стога у њој има много народа.“¹⁶

Овај одломак из Исидорових *Етимологија* важно је истаћи из неколико разлога. Најпре, зато што су, преписујући популарног позноантичког писца, на потпуно идентичан начин у географским одељцима својих енциклопедија Тракију представили и двојица водећих ауторитета на западу XIII века – Вартоломеј Енглески које је своје дело написао око 1240. године,¹⁷ као и Венсан из Бовеа, чији је опус завршен отприлике

¹⁶ „Thraciae Thiras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur: alii a saevitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente Propontis et urbs Constantinopolis opposita est, a septentrione vero Ister obtenditur, a meridie vero Aegeo mari adhaeret, ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massagetae, Sarmatae, Scythae et aliae plurimae nationes incoluerunt; ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes“, *Isidori Hispaliensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX*, II, *recognovit brevique adnotatione critica instruxit Wallace M. Lindsay, Oxoniae 1911, s.p., lib. XIV, cap. 4.*

¹⁷ *Bartholomaei Anglici de genuinis rerum coelestium, terrestrium et inferarum proprietatibus libri XVIII*, Francofurti 1601, 706. (lib xv, cap. 157)

две деценије касније.¹⁸ Потом, зато што се Јован од Гарландије такође ослањао на дело Исидора од Севиле, како у историјским питањима, тако и у домену географије, реторике и поетике.¹⁹ Овај утицај је уочљив и у његовој поеми о тријумфу цркве.²⁰ Свакако, није случајно што је, попут Исидора од Севиле, Венсана из Бовеа и Вартоломеја Енглеског, Јован од Гарландије употребио грчки назив за Дунав, односно његов доњи ток – Истер. То је важан детаљ који недвосмислено показује да је његова географска визура југоисточне Европе одговарала слици утемељеној још у Исидоровим *Етимологијама*. Самим тим, очигледно је да Јован од Гарландије под Тракијом није подразумевао Латинско царство, тада сведено на Цариград са ближом околином, већ целокупно подручје између Дунава и Егејског мора које је до VI века чинило истоимену позноримску дијецезу и било описано под овим именом у географским приручницима, почевши од Исидоровог времена, па све до Венсана и Вартоломеја, односно до средине XIII века.

Имајући претходна запажања у виду, „Тракија“ поменута у поеми Јована од Гарландије може се једино поистоветити са средњовековном бугарском државом, односно тзв. Другим бугарским царством. Последично, оплакани и ожаљени предводник ове земље која се нашла на удару Монгола и на кога писац алудира у својим стиховима могао је једино да буде прослављени бугарски цар Иван Асен II (1218–1241) који је, како је познато из других извора, заиста преминуо у време Монголске инвазије.

*

У завршним одељцима своје хронике, sub anno 1241, добро обавештени цистерцитски монах Алберик из Троа Фонтена наводи: „у време празника Светог Јована (24. јун) умро је краљ Асен... такође, око празника Светог Јована, Цариграђани су склопили двогодишње примирје са Асеновим сином Калиманом и са [никејским царем] Ватацем и његовим сином.“²¹

¹⁸ Vincentius Bellovacensis, *Speculum quadruplex sive Speculum Maius: naturale, doctrinale, morale, historiale*, T. IV: *Speculum historiale*, Graz 1965, 27. (lib. i, cap. 71)

¹⁹ Traugott Lawler, *Parisiana Poetria of John of Garland*, New Haven 1974, 5.

²⁰ *John of Garland*, ed. Hall, 49.

²¹ „Circa festum sancti Iohannis Alsanus rex mortuus est (...). Ceterum ab hoc festo sancti Iohannis in biennium firmaverunt Constantinopolitani treugas ad Colmannum Alsani filium et ad Vastachium et eius filium“, *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium, A Monacho Novi Monasterii Hoiensis Interpolata*, ed. Paul Scheffer-Boichorst, Monumenta Germaniae historica, Scriptores, XXIII, Hannoverae 1874, 950.

Други извор који доноси обавештење о смрти бугарског владара је већ помињани Филип Муск. У својој *Римованој хроници* он преноси ову новост заједно са вешћу о смрти Наржоа де Тусија, бившег регента Латинског царства: „из Константинопоља стиже вест, врло чудесна, да је умро краљ Асен, који врло ваљан и mudar беше. Цару [Балдуину II] драго због тога би, пошто га нимало не љубише. А са друге стране, смрт покоси и господина Наржоа де Туси, који беше славан витез и *баји* (=регент). Њега цар ожали и врлине му нахвали.“²² И Алберик из Троа Фонтена помиње смрт Наржоа де Тусија исте 1241. године.²³ Сасвим је могуће да су он и Филип Муск имали на располагању исти извор обавештења, односно неки писани траг који је о тадашњим збивањима стигао из Цариграда на Запад и у коме је била забележена смрт Ивана Асена II и некадашњег регента Латинског царства.²⁴

Трећи аутор који, независно од двојице западних писаца, говори о смрти бугарског владара јесте византијски историчар Георгије Акрополит. Бележећи смрт Манојла Анђела, некадашњег господара Солуна и царице Ирине, супруге никејског цара Јована III Ватаца, који су преминули око 1240. године, он наводи да је недуго затим „преминуо и владар Бугара Асан, који је био најбољи човек међу варварима, не само за своје него и за странце“.²⁵

На основу недовољно прецизне и често конфузне хронологије збивања у Акрополитовом делу начињен је покушај да се промени устаљено датовање смрти Ивана Асена II и да се овај догађај веже за крај 1241. или прву половину 1242. године.²⁶ Међутим, он је неутемељен. Већина историчара се с правом и даље држи Албериковог дела, које се управо завршава 1241. годином и у коме је наведен прецизан податак о времену смрти бугарског

²² „De Coustantinoble revint / Nouviele, ki moult bien avint, / Que mors estoit li roi Ausens, / Ki moult ot valor et haus sens. / L’emperère en ot joie au cuer, / Ki ne l’ama jà à nul fuer. / D’autre part remoru aussi / Mesire Norjous de Tursi, / Ki cevaliers iert preus et biaus. / S’en fu l’emperères dolens, / Et li canga moult ses talens“, Philippe Mouskes, *Chronique rimée*, II, 673–674, vv. 30747–30758.

²³ *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium*, 950.

²⁴ Pierre Courroux, „Philippe Mousket, Aubri de Troisfontaines et la date de composition de la Chronique rimée“, *Medioevo Romano* 39/2 (2015) 429–431.

²⁵ *Georgii Acropolitae Opera*, I, recensuit Augustus Heisenberg; editionem anni MC-MIII correctiorem curavit Peter Wirth, Stuttgart 1978, 64; cf. Francois Bredencamp, *The Byzantine Empire of Thessaloniki (1224–1242)*, Thessaloniki 1996, 263.

²⁶ Петр И. Жаворонков, „Первый поход Иоанна III Ватаца на Фессалонику (1243 г.) и смерть Ивана II Асеня (1242 г.): Проблема датировки“, *Византийски временник* 60 (85) (2001) 69–74.

владара и склапању трипартитног примирја између Бугарске, Латинског царства и Никеје. При томе, у често понављани и готово општеприхваћени датум смрти Ивана Асена II – 24. јун 1241. године треба унети малу корекцију. С обзиром на то да је исти датум наведен као оквирно време примирја које је у име бугарске стране формално склопио Асенов син и наследник малолетни Калиман (1241–1246), очигледно је да је стари бугарски владар преминуо непосредно пре тога. Стога се смрт Ивана Асена II може датовати током маја или почетком јуна исте године.²⁷ Било је то у време непосредно након што је монголска ратна машинерија упала преко карпатских превоја у Угарску и 11. априла 1241. године страховито разбила војску угарског краља Беле IV у бици на Мухију.

Како је претходно указано у овом тексту, поема Јована од Гарландије представља четврти, до сада непримећени извор у коме се спомиње смрт бугарског владара. За разлику од Алберика, Филипа Муска и Георгија Акрополита, то је уједно једини запис у коме се изражава веза између монголске провале и смрти Ивана Асена II. Наиме, песников осврт на Монголску инвазију и стихови о „пораженој Тракији која оплакује свога вођу“, као да упућују читаоца на то да је бугарски владар погинуо у сукобу са номадским нападачима, а нама остаје да видимо да ли је то заиста могао да буде случај.

*

Сагласно извештају добро обавештеног Томе Архиђакона, земље Трновског царства нашле су се на мети Монгола тек у пролеће 1242. године,²⁸ односно годину дана након смрти Ивана Асена II. Да су Монголи 1242. године опустошили Бугарску потврђује и белешка извесног Теодора Граматика, сачувана у једном савременом грчком рукопису.²⁹ Са друге стране, *Римована хроника* Филипа Муска алудира на то да је Иван Асен II пред крај свог живота заиста водио неке борбе против Монгола. Говорећи о монголској провали, овај писац, између осталог, истиче како „и о Татарима стижу вести, беху добре за цео свет, да их је краљ земље Влаха

²⁷ Alexandru Madgearu, *The Assanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185–1280)*, Leiden–Boston 2016, 225–226.

²⁸ Thomas of Spalato, *Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium. History of the Bishops of Salona and Split*, edited by Olga Perić, translated by Damir Karbić, Mirjana Matijević Sokol and James R. Sweeney, Budapes New York 2006, 300–301.

²⁹ Peter Schreiner, „Die Tataren und Bulgarien. Bemerkungen zu einer Notiz im Vaticanus Regimensis gr. 18“, *Études balkaniques* 21/4 (1985) 25–29.

поразио у једном кланцу“.³⁰ „Краљ земље Влаха“ је, како је то одавно примећено у историографији, бугарски владар, а логично је ове наводе пре везати за старог Ивана Асена II, него за његовог малолетног наследника Калимана који је у време када је наследио оца био у узрасту од отприлике седам година.³¹

Филип Муск није једини који даје индиције о томе да су области Другог бугарског царства биле изложене нападу Монгола још током 1241. године. У извештајима Рихера Лотарингијског, каноника Сенонске опатије³² и познијег венецијанског хроничара Андрије Дандола, помиње се монголски напад на Бугарску, пре њихове провале у Угарску.³³ Наравно, не може се искључити ни могућност да је у овим извештајима присутна честа конфузија средњовековних писаца, односно мешање подунавске и поволшке Бугарске (која се нашла на мети Монгола неколико година раније). Коначно, наизглед загонетни стихови Јована од Гарландије могли би се објаснити и тиме што су, из перспективе страног посматрача и интелектуалца који је седео у далеком Паризу, два хронолошки блиска догађаја – смрт Ивана Асена II и страдање „Тракије“, одн. Бугарске, од Монгола, напросто алегоријски преточени у јединствени мотив. Узимајући у обзир друге изворе који нам стоје на располагању, мора се признати да кратки наводи интелектуалца из Париза не доносе нова поуздана сазнања о околностима под којима је Иван Асен II преминуо, иако пружају одређено поткрепљење могућности да је пред сам крај живота и владавине он заиста био принуђен да се бори против Монгола.

На крају, постоји још један детаљ из претходно поменутих речи овог писца који завређује пажњу. Да ли је говорећи о „предаји Дунава“ и „пораженој Тракији“ Јован од Гарландије осликао успостављање монголске врховне власти над Бугарском? То би било сасвим у складу са оним што нам говоре други извори. У време када је писац завршавао своју поему, бугарске земље су се заиста налазиле у зависном положају према

³⁰ „Des Tartares revint noviele / Ki par tot le monde fu bieles / Que li rois de la tiere as Blas / Les ot descomfis à l pas“, Philippe Mouskes, *Chronique rimée*, II, 681, vv. 30959–30963.

³¹ Иван Божилов и Васил Гюзелев, *История на средновековна България VII–XIV век*, София 1999, 495; cf. A. Madgearu, *The Assanids*, 231–232.

³² *Richeri Gesta Senoniensis Ecclesiae*, ed. Georg Waitz, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, XXV, Hannoverae 1880, 310.

³³ *Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta aa. 46–1280 d.C.* a cura di Ester Pastorello, *Rerum Italicarum Scriptores*, Nuova Edizione XII/1, Bologna 1938, 299; Николай Д. Руссев, „Золотая Орда на нижнем Дунае“, *Золотоордынская цивилизация 2* (2009) 90.

монголској сили и биле принуђене на плаћање данка.³⁴ О томе поуздано сведоче једно писмо угарског краља Беле IV (1235–1270) папи Иноћентију IV (1243–1254) састављено 1247. или 1248. године,³⁵ као и извештај фламанског францисканца и путописца Виљема де Рубрука, написан 1255. године након његовог повратка из Монголије.³⁶ Стога се може основано претпоставити да је у стиховима Јована од Гарландије забележен још један одјек нових политичких реалија на европском југоистоку средином XIII века.

³⁴ Уобичајено се претпоставља да је Бугарска дошла у зависан однос према монголској сили већ 1242. године, иако је, по свему судећи ова држава била принуђена на плаћање данка Монголима тек отприлике пет година касније, П. Павлов – Г. Владимиров, *Златната орда*, 89; А. Узелац, *Под сенком Пса*, 74–75.

³⁵ *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I, edita ab Augustino Theiner, Romae 1859, 231, no. 440; за датацију овог писма: Toru Senga, „Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett ‘tatárlevele’“, *Századok* 121 (1987) 584–612.

³⁶ Guglielmo di Rubruk, *Viaggio in Mongolia (Itinerarium)*, a cura di Paolo Chiesa, Milano 2011, 11–12.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta aa. 46–1280 d.C., a cura di Ester Pastorello, *Rerum Italicarum Scriptores*, Nuova Edizione XII/1, Bologna 1938.

Anonymi Chronicon Austriacum, *Rerum Austriacarum scriptores II, eruit ac edidit Adrianus Rauch*, Vindobonae 1793, 213–312.

Bartholomaei Anglici de genuinis rerum coelestium, terrestrium et inferarum proprietatibus libri XVIII, Francofurti 1601.

Chronica Albrici Monachi Trium Fontium, A Monacho Novi Monasterii Hoiensis Interpolata, ed. Paul Scheffer-Boichorst, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, XXIII, Hannoverae 1874, 631–950.

Georgii Acropolitae Opera, I–II, recensuit Augustus Heisenberg; editionem anni MCMIII correctiorem curavit Peter Wirth, Stuttgart 1978.

Guglielmo di Rubruk, *Viaggio in Mongolia (Itinerarium)*, a cura di Paolo Chiesa, Milano 2011.

Hall, Martin, *The historical, biographical and intellectual context of John of Garland's 'De triumphis Ecclesie: 'a new critical edition* (Ph.D. dissertation, Royal Holloway University of London, 2017) <<https://tinyurl.com/2rvtk4p6>> (datum pristupa 15. 03. 2021)

Isidori Hispaliensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX, I–II, *recognovit brevique adnotatione critica instruxit Wallace M. Lindsay*, Oxoniae 1911.

Johannis de Garlandia De triumphis ecclesiae libri octo. A Latin Poem of the Thirteenth Century, edited by Thomas Wright, London 1856.

Layettes du Trésor des chartes, I–IV, par Alexandre Teulet, Joseph Laborde & Élie Berger, Paris 1863–1907.

Philippe Mouskes, *Chronique rimée*, I–II, publiée par Frédéric A. F. T. de Reiffenberg, Bruxelles 1836–1838.

Richeri Gesta Senoniensis Ecclesiae, ed. Georg Waitz, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, XXV, Hannoverae 1880, 249–345.

Thomas of Spalato, *Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium. History of the Bishops of Salona and Split*, edited by Olga Perić, translated by Damir Karbić, Mirjana Matijević Sokol and James R. Sweeney, Budapest–New York 2006.

Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, I–II, *edita ab Augustino Theiner*, Romae 1859–1860.

Vincentius Bellovacensis, *Speculum quadruplex sive Speculum Maius: naturale, doctrinale, morale, historiale*, T. IV: *Speculum historiale*, Graz 1965.

Литература – Secondary Works

Bredencamp, Francois, *The Byzantine Empire of Thessaloniki (1224–1242)*, Thessaloniki 1996.

Courroux, Pierre, „Philippe Mousket, Aubri de Troisfontaines et la date de composition de la Chronique rimée“, *Medioevo Romano* 39/2 (2015) 419–434.

Giebfried, John, „The Mongol invasions and the Aegean world (1241–61)“, *Mediterranean Historical Review* 28/2 (2013) 129–139.

Hall, Martin, „An Academic Call to Arms in 1252: John of Garland’s Crusading Epic *De triumphis Ecclesiae*“, *Crusades* 12 (2013) 153–174.

Lawler, Traugott, *Parisiana Poetria of John of Garland*, New Haven 1974.

Loenertz, Raymond-Joseph, „Les seigneurs tiersiers de Négrepont“, *Byzantion* 35 (1965) 235–276.

Madgearu, Alexandru, *The Assanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185–1280)*, Leiden–Boston 2016.

Schreiner, Peter, „Die Tataren und Bulgarien. Bemerkungen zu einer Notiz im Vaticanus Reginensis gr. 18“, *Études balkaniques* 21/4 (1985) 25–29.

Senga, Toru, „Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett ‘tatár-levele’“, *Századok* 121 (1987) 584–612.

Sophoulis, Panos, „The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242“, *Fragmenta Hellenoslavica* 2 (2015) 251–278.

Van Tricht, Filip, *The Horoscope of Baldwin II. Political and Sociocultural Dynamics in Latin-Byzantine Constantinople*, Leiden–Boston 2019.

Vásáry, Istvan, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans 1185–1365*. Cambridge 2005.

Божилов, Иван и Васил Гюзелев, *История на средновековна България VII–XIV век*, София 1999. [Bozhilov, Ivan i Vasil Gyuzelev, *Istoriya na srednovekovna Bălgariya VII–XIV vek*, Sofia 1999]

Жаворонков, Петр И., „Первый поход Иоанна III Ватаца на Фессалонику (1243 г.) и смерть Ивана II Асеня (1242 г.): Проблема датировки“, *Византийски временник* 60 (85) (2001) 69–74. [Zhavoronkov, Petr I., „Pervyj pohod Ioanna III Vataca na Fessaloniku (1243 g.) i smert’ Ivana II Asenya (1242 g.): Problema datirovki“, *Vizantijski vremennik* 60 (85) (2001) 69–74]

Павлов, Пламен и Георги Атанасов, „Преминаването на татарската армия през България (1241–1242 г.)“ *Военноисторически сборник* 1 (1994) 5–20. [Pavlov, Plamen, Georgi Atanasov, „Preminavaneto na tatarskata armiya prez Bălgariya (1241–1242 g.)“, *Voennoistoricheski sbornik* 1 (1994) 5–20]

Павлов, Пламен и Георги Владимиров, *Златната орда и българите*, София 2009. [Pavlov, Plamen, Georgi Vladimirov, *Zlatnata orda i bălgarite*, Sofia 2009]

Радичевич, Деян, „Археологические следы монгольского нашествия на территории Сербии“, *Stratum Plus* 5 (2020) 231–247. [Radichevich, Deyan, „Arheologicheskie sledy mongol'skogo nashestiya na territorii Serbii“, *Stratum Plus* 5 (2020) 231–247]

Руссев, Николай Д., „Золотая Орда на нижнем Дунае“, *Золотоордынская цивилизация* 2 (2009) 90–103. [Russev, Nikolay D., „Zolotaya Orda na nizhnem Dunae“, *Zolotoordynskaya civilizaciya* 2 (2009) 90–103]

Узелац, Александар, *Под сенком Пса. Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд 2015. [Uzelac, Aleksandar, *Pod senkom Psa. Tatari i južnoslovenske zemlje u drugoj polovini XIII veka*, Beograd 2015]

Aleksandar Uzelac

**THE MONGOL INVASION AND DEATH OF JOHN ASEN II:
A NEGLECTED SOURCE**

Summary

Several verses from the poem *De triumphis ecclesie*, written in ca. 1252, by John of Garland, medieval intellectual and professor in Paris, were recently recognized as an echo of the Mongol operations in the southeast of Europe. John of Garland mentioned the death of the “leader of Thrace” during the Mongol invasion. It was proposed that these words are related to Baldwin II (1228-1261), the Latin Emperor of Constantinople, whose alleged death became an object of widespread rumor in 1243-44. However, on the basis of historical and geographic arguments, in this article is proposed a different identification of the person to whom John of Garland alluded in his poem. Namely, it seems evident that the enigmatic “leader of Thrace” was none other than John Asen II (1218-1241) of Bulgaria, who died soon after the Mongol invasion of Central Europe commenced. In such a way, the poem of John of Garland is the fourth, hitherto neglected source, in which the death of John Asen II is recorded, along with the writings of Cistercrite monk Alberic of Trois-Fontaines who provides relatively precise time of death of the Bulgarian ruler (immediately before June 24, 1241), chronicler Philippe Mouskes and Byzantine historian George Akropolites. Unlike the other three sources, the verses of John of Garland cast doubts whether the celebrated Bulgarian ruler died of natural causes as it is generally assumed, or possibly as a consequence of the Mongol invasion, and his clash with the invaders. Although there are vague indications in other western chronicles that parts of the Mongol army attacked Bulgarian lands as early as in 1241, a year before the detachment of Mongol Prince Qada’an swept over the Balkan peninsula, it is also possible that John of Garland simply connected two important events that coincided chronologically – death of John Assen II and the Mongol invasion. Be that as it may, the poem evidently offers an intriguing echo of the devastations the Mongols brought in the European Southeast and reflects the establishment of their sphere of influence in the Lower Danube region.

Оригиналан научни рад

Примљен: 23.03.2021.

Коначно прихваћен за објављивање: 12.07.2021.